

Radosław Tyrała
AGH w Krakowie

Recenzja książki

**Jewdokimow Marcin (2018) *Klasztor w perspektywie socjologicznej: w poszukiwaniu nowego ujęcia*.
Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW**

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.15.2.13>

Radosław Tyrała, dr, adiunkt w Katedrze Socjologii Ogólnej i Antropologii Społecznej na Wydziale Humanistycznym Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Studia magisterskie – z socjologii i z filozofii (w ramach MISH) – ukończył na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pracę doktorską obronił w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Poza socjologią religii i socjologią nie-religii jego zainteresowania naukowe koncentrują się na socjologii wiedzy, socjologii medycyny i socjologii ruchów społecznych. Autor artykułów naukowych oraz trzech książek autorskich: *O jeden takson za dużo. Rasa jako kategoria społecznie problematyczna* (Oficyna Naukowa, Warszawa, 2005) oraz *Dwa bieguny ewolucjonizmu. Nauka i religia w poznawczym wyścigu zbrojeń* (Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2007), *Bez Boga na co dzień. Socjologia ateizmu i niewiary* (Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2014). Za tę ostatnią otrzymał Nagrodę im. Stanisława Ossowskiego.

Adres kontaktowy:

AGH im. Stanisława Staszica w Krakowie
Wydział Humanistyczny
ul. Gramatyka 8a, 30-071 Kraków
e-mail: rtyrala@agh.edu.pl

Marcin Jewdokimow wydał w 2018 roku nakładem Wydawnictwa Naukowego UKSW książkę na temat socjologii monastycyzmu. Książkę potrzebną nie tylko polskiej socjologii, ale i potencjalnie zainteresowanym tematem niespecjalistom, z co najmniej kilku powodów. Nie dość, że temat jest na rodzimym gruncie (choć, jak pokazuje autor, nie tylko) słabo zapoznany i zanalizowany, to jeszcze dotyczy ważnego aktora, od setek lat wpisane-go w polski krajobraz społeczno-kulturowy.

Książka składa się z wstępu, czterech rozdziałów, podsumowania, dwóch aneksów z narzędziami badawczymi w postaci scenariuszy wywiadów indywidualnych, aneksu metodologicznego, bibliografii i indeksu nazwisk.

Rozdział pierwszy poświęcony jest nakreśleniu zjawiska monastycyzmu, zwłaszcza w aspekcie definicyjnym i historycznym. Autor wprowadza tu bardzo wiele dystynkcji pojęciowych, jednak sam na początku zaznacza, że terminami „życie zakonne”, „życie konsekrowane” i „monastycyzm” posługuje

się względnie wymiennie. Zwraca uwagę na wielość wariantów monastycyzmu i na nieustanny rozwój tej formy organizacji życia religijnego, dając ogólny wgląd w te przemiany. Wprowadza podstawowe pojęcia dotyczące form oddzielenia od świata, takie jak: anachoreza (życie pustelnicze), *xeniteia* (monastycyzm wędrowny), cenobityzm (wspólnotowe życie monastyczne), zaznaczając, że w książce interesuje go wyłącznie forma ostatnia. Następnie opisuje wewnętrzne zróżnicowanie form samego cenobityzmu, koncentrując się przy tym na odróżnieniu zakonów monastycznych od niemonastycznych. Zakony monastyczne to te, w których mnisi prowadzą życie wspólnotowe oparte na ideałach samotności, ascezy i kontemplacji. Pojawiają się one w europejskiej chrześcijańskiej kulturze religijnej w VI wieku wraz z *Regułą* św. Benedykta (choć ich geneza sięga IV wieku, kiedy św. Pachomiusz zaczął zakładać takie wspólnoty w Egipcie). Za paradygmatyczny przykład przekucia tej reguły w praktykę służy autorowi powstałe w X wieku opactwo w Cluny. Zakony niemonastyczne (inaczej żebracze, np. franciszkanie, dominikanie) pojawiają się znacznie później, bo w XII wieku. Ich członkowie również prowadzą życie w ubóstwie, oparte na ascezie, dodatkowo jednak udzielają posługi kapłańskiej, co zmniejsza ich poziom wycofania ze świata doczesnego. Wspomina też o przedchrześcijańskich formach życia monastycznego (np. żydowska wspólnota eseneńczyków z Qumran czy starogrecy stoicy), jednak z uzasadnionej konieczności robi to w sposób bardzo pobieżny. Następnie wprowadza rozróżnienie – ważne w kontekście całej książki – na męskie i żeńskie formy życia konsekrowanego, wskazując na różnice w formach ich instytucjonalizacji. Interesujący jest wprowadzony w tym rozdziale wątek sekularyzu-

jącej roli, jaką odegrała postępująca od XIV wieku indywidualizacja praktyk religijnych, czego pierwszym przejawem była spowiedź indywidualna.

Następnie autor przechodzi do znacznie późniejszych przemian życia monastycznego w Europie, koncentrując się na rozpoczynającym się w XVIII wieku procesie kasat klasztorów w Europie. Kryzys, jaki przechodziło w tym czasie życie monastyczne, był pochodną postępującej sekularyzacji. Jego przyczyn upatruje się głównie w rozpowszechnionych w owym czasie intelektualnych prądach oświeceniowych i wzrastającej roli państw absolutystycznych, traktujących aktorów religijnych w kategoriach możliwej do osłabienia konkurencji. Na ten czas datowane są niezwykle liczne kasaty zakonów w Europie, którym autor poświęca wiele miejsca zarówno w tym, jak i w drugim rozdziale. Z kolei XIX wiek to okres „wiosny monastycyzmu”. W 1814 roku papież Pius VII przywraca zakon jezuitów. Co interesujące – jak podkreśla za Jerzym Kłoczowskim autor – „cechą tego ruchu odnowy było jego ogromne zróżnicowanie, skutkujące odnawianiem zakonów starych i zakładaniem nowych, co wydarzało się – po raz kolejny w historii życia zakonnego – w formule powrotu do źródeł” (s. 50). Warto nadmienić, że nazwiska Kłoczowskiego i Witolda Zdaniewicza pojawiają się w tym i w drugim rozdziale książki nader często. Nie jest przypadkiem, że tym właśnie dwóm autorom Jewdokimow zadedykował swoją książkę. Pojawia się tutaj również wątek roli Soboru Watykańskiego II, którego celem była odnowa i reforma życia monastycznego poprzez jego częściową demokratyzację i systemowe otwarcie na świat. Efekt tych działań, jak się okazało, był przeciwny, bowiem od

lat 60. XX wieku datowany jest kolejny kryzys życia zakonnego, któremu to wątkowi autor przygląda się bliżej w rozdziale drugim.

W kolejnych dwóch podrozdziałach Jewdokimow przedstawia rys historyczny pojawienia się życia zakonnego na ziemiach polskich, jego rozwoju, sekularyzacji w XVIII wieku i odnowy w wieku XIX i XX. Przytaczanie historycznych detali w tym miejscu jest zbędne. Warto jednak zwrócić uwagę na spostrzeżenie autora dotyczące braku badań na temat społecznych konsekwencji kasat zakonnych w Polsce (s. 60).

Ostatni podrozdział poświęcony jest wpływowi życia monastycznego na rozwój cywilizacyjny. Z pewnością jest to istotny wątek, autor ograniczył się jednak do 5 stron tekstu. Zwraca tu uwagę, po raz pierwszy w książce, na paradoks związany z tym, że choć założonym celem zakonów była ucieczka od świata doczesnego, to jednak wywierały one na ten świat bardzo duży wpływ. Monastycyzm, zwłaszcza w epoce średniowiecza, przenikał swoim wpływem do innych wymiarów i instytucji życia społecznego: kościelnych, politycznych, społecznych, kulturowych. Nie podaje jednak przykładów takiego wpływu dotyczących wszystkich tych wymiarów, koncentrując się głównie na wątkach edukacyjnych. Przytacza też w tym kontekście interesującą tezę Alberta Demyttenaera o klaustralizacji świata średniowiecznego, czyli upodabnianiu się i formowaniu niereligijnych instytucji społecznych na wzór instytucji klasztornych. Wpływ ten, jakkolwiek trwały, zahamowany został w wieku XVIII, czyli w okresie kryzysu życia monastycznego, który swój wyraz znalazł w fali kasat klasztorów, która miała wtedy miejsce.

Rozdział drugi dostarcza szczegółowych danych dotyczących zmian w liczebności zakonników i zakonnic od lat 70. XX wieku do roku 2015. Wybór analizowanego okresu uwarunkowany jest dostępnością danych. Jewdokimow analizuje te zmiany w porządku zawężających się stref geograficzno-kulturowych: globalnej, europejskiej, środkowo-wschodnio-europejskiej. Obraz, jaki wyłania się z tych porównań, jest bardzo interesujący. W perspektywie globalnej w badanym okresie nastąpił spadek zarówno liczby zakonnic, jak i księży zakonnych i braci. Spadek ten jest tym większy, gdy uwzględnia się wzrost globalnej populacji katolików, z jakim mamy do czynienia w tym okresie. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że spadek ten nie dotyczy wszystkich kontynentów. Jeśli chodzi o liczbę zakonnic, to w skali globalnej zmniejszyła się ona o 32%. Spadki w tej kategorii notowane są w Ameryce Północnej, Europie i Oceanii. Jednak w takich częściach globu jak Afryka, Ameryka Południowa, Azja Południowo-Wschodnia i Ameryka Środkowa nastąpił wzrost. Identyczny wzór geograficzny dotyczy zmian w liczebności księży zakonnych i braci, przy czym spadki w liczebności dotyczą bardziej braci niż księży zakonnych. Choć sam autor o tym nie wspomina, stanowi to interesujący aspekt do teorii sekularyzacji powodowanej brakiem bezpieczeństwa egzystencjalnego, sformułowanej przez Ronalda Ingleharta i Pippę Norris (zob. 2006). Jak już zostało powiedziane, kontynentem doświadczającym największych spadków w zakresie liczebności zakonnic, księży zakonnych i braci jest Europa. Dotyczy to niemal wszystkich krajów europejskich, zarówno tych o tradycji protestanckiej, jak i katolickiej, z wyjątkiem Polski i Portugalii, gdzie odnotowano wzrost liczebny księży zakon-

nych (przy jednoczesnym spadku w kategoriach zakonnic i braci). Jeszcze bardziej niejednoznaczny obraz wyłania się z analiz dotyczących Europy Środkowo-Wschodniej. Część krajów w tym rejonie doświadcza znacznych spadków (co najbardziej widoczne jest na Węgrzech i w Czechach), część zaś przyrostu (głównie Ukraina i Słowacja). Zmiany te w takiej samej mierze dotyczą zakonnic, jak i księży zakonnych oraz braci. Sporo miejsca poświęca też autor szczegółowemu porównaniu zmian liczebnych w Polsce z uwagi na poszczególne zakony, przy okazji analizując różne formy aktywności społeczno-kulturowej prowadzonej przez ich przedstawicieli/przedstawicielki.

Najciekawszą częścią rozdziału jest jego zakończenie, w którym Jewdokimow próbuje wskazać na wyjaśnienia omawianych wcześniej zmian w liczebności zakonnic i zakonników. Robi to, powołując się na różnych autorów (Roger Finke, Rodney Stark, Seán D. Sammon, Józef Baniak, Joanna Olech) i różne tradycje teoretyczne (w tym teorie racjonalnego wyboru). Wraca tutaj wątek negatywnego wpływu, jaki wywarł na sferę powołań zakonnych Sobór Watykański II. Pomniejszając znaczenie klauzury i wyjątkowość statusu życia zakonnego, jednocześnie niczym nie rekompensując tych strat, ustalenia soborowe przyczyniły się do obniżenia motywacji do wyboru takiej drogi życia.

Jedna rzecz wymaga podkreślenia. Należy zwrócić uwagę na bardzo duży wkład pracy autora, który na potrzeby tego rozdziału przeanalizował dużą ilość danych zastanych dotyczących liczebności zakonnic i zakonników. Na ogół opiera się tu na danych pochodzących z „Annuarium Statisticum Eccle-

siae”, jednak w przypadku części tabel i wykresów dokonuje syntezy i porównań danych pochodzących z różnych źródeł. Przykładowo przygotowanie tabeli 12 dotyczącej zmiany liczby księży zakonnych, braci i zakonnic w Polsce począwszy od XIV wieku z pewnością wymagało dużo pracy (s. 91–92).

Rozdział trzeci poświęcony jest w całości przeglądowi analiz teoretycznych i badań w zakresie socjologii monastycyzmu. Jest on nie tylko najdłuższym, ale też – w mojej ocenie – najlepszym rozdziałem w całej książce. Decyduje o tym dokładność i obszerność przeglądu literatury przedmiotu, jakiego dokonał Jewdokimow. Choć, jak sam pisze, „stan badań socjologicznych nad monastycyzmem jest zdecydowanie skromniejszy w porównaniu do badań historycznych i teologicznych” (s. 107), to jednak po przeczytaniu tego rozdziału można odnieść wrażenie, że socjologia monastycyzmu, zwłaszcza ta światowa, ma się wcale nieźle. Na początku autor zapoznaje czytelnika z wkładem Maxa Webera. Należy tu zresztą wspomnieć, że cała książka mocno jest przetkana literą i duchem prac niemieckiego socjologa. I tak monastycyzm był istotnym elementem teoretycznej układanki, jaką Weber zaproponował w swojej *Etyce protestanckiej* (zob. 1994). Nie jest to miejsce, aby rekonstruować całość argumentacji Webera, dość jednak stwierdzić, że asceza monastyczna stanowiła jego zdaniem istotne źródło i punkt odniesienia dla ascezy protestanckiej w wydaniu purytańskim. Tym samym, będąc istotnym punktem na drodze postępującej racjonalizacji życia społecznego na Zachodzie, stanowiła, z jednej strony, ważny element genezy kapitalizmu, z drugiej zaś – paradoksalnie – czynnik, który uitorował drogę dalszej sekularyzacji. Nieodłącznym efektem

ubocznym praktykowania monastycznej ascezy jest pomnażanie dóbr, które nieodmiennie prowadzi do skupienia na doczesności, co stanowi czynnik sprzyjający sekularyzacji. Oprócz przedstawienia też samego Webera autor pokrótce zapoznaje czytelnika z krytyką tych pomysłów autorstwa Karla Fischera, Felixa Rachfahla i Ilany Friedrich Silber. Kolejnym ważnym dla Jewdokimowa teoretykiem socjologii (choć w tym przypadku trudno o tak jednoznaczne przyporządkowanie dyscyplinarne) wypowiadającym się w tematyce monastycyzmu jest Michel Foucault. W tym przypadku autor analizuje związki, jakie ten dostrzegał między praktykami charakterystycznymi dla życia klasztorowego a wyłaniającymi się w XVIII wieku praktykami dyscyplinarnymi. Tym samym, zdaniem Foucaulta, elementy dyscypliny zakonnej legły u podłoża procesów „ujarzmiania” jednostek przez władzę na progu nowoczesności, stanowiąc dla nich strukturalny pierwowzór.

Następnie Jewdokimow przechodzi do nowszych ujęć w zakresie socjologii monastycyzmu. Łączy je to, że – w przeciwieństwie do analiz Webera i Foucaulta – skupione są wyłącznie na tym zagadnieniu. Wątek ten rozpoczyna niezwykle ciekawą analizą przyczyn zaniedbań w zakresie omawianej subdyscypliny badawczej (s. 131). Przegląd literatury przedmiotu dokonany jest tu w sposób niezwykle dokładny z podziałem na następujące bloki tematyczne: socjologiczne koncepcje życia zakonnego (omawia tu między innymi interesujące koncepcje zakonu jako poznawczej mniejszości André Turcotte’a czy zakonu jako instytucji totalnej Ervinga Goffmana), socjologiczne analizy historyczne, amerykańska tradycja badań nad zakonem jako or-

ganizacją, badania monograficzne, analizy ekonomiczne (ten wątek jest istotny w kontekście badań własnych autora nad nowymi formami adaptacji i integracji klasztorów ze środowiskiem zewnętrznym). Na koniec tego podrozdziału Jewdokimow dokonuje krótkiego przeglądu literatury dotyczącej badań nad monastycyzmem w Europie Środkowo-Wschodniej (dodajmy, że, zdaniem autora, bardzo nielicznych), badań dotyczących życia zakonnego poza Europą i Ameryką Północną (gdzie życie zakonne przeżywa obecnie najintensywniejszy rozwój) i badań powołań do życia zakonnego. Należy wspomnieć, że pojawia się też krótki podrozdział dotyczący badań nad przestępstwami i wykroczeniami popełnianymi przez zakonników, co można poczytać jako godne uwagi nawiązanie do aktualnego społecznie zagadnienia pedofilii w Kościele rzymskokatolickim. Dostępne dane na ten temat są, zdaniem autora, nieliczne i ograniczone. Na koniec tej części rozdziału Jewdokimow zapoznaje czytelnika z polską tradycją badań nad zakonami. Dokonuje również szczegółowej analizy literatury przedmiotu, z którego to przeglądu zdaje dokładny raport. Następnie zapoznaje czytelnika z – jego zdaniem – najistotniejszymi dokonaniem polskich autorów w tej dziedzinie. Za takie uznaje: strukturalno-funkcjonalistyczną teorię zakonu autorstwa ks. Witolda Zdaniewicza, badania nad zakonnikami s. Jadwigi Cyman (którym zarzuca nadmiar stronniczości w warstwie interpretacyjnej) i badania nad zakonnikami Marty Trzebiatowskiej.

Na koniec tego rozdziału autor, kończąc wątek przeglądu literatury przedmiotu, zapoznaje czytelnika z własnym ujęciem socjologii monastycyzmu, które określa mianem relacyjnego. Tym samym

robi przejście do rozdziału empirycznego, w którym stara się zastosować to ujęcie na potrzeby badań własnych. W ramach tego podejścia krytykuje nadmierną „zakonocentryczność” dotychczas uprawianej socjologii monastycyzmu, polegającą na traktowaniu zakonu jako podstawowej jednostki analizy. Proponuje poszerzenie pola badawczego w tym zakresie o analizę relacji z aktorami zewnętrznymi, w które wchodziły zakony. Należy też dodać, że podejście relacyjne traktuje jako formę uzupełnienia, a nie zastąpienia podejść dotychczasowych. Za ważne narzędzie badania takich relacji uważa analizę dyskursu na temat klasztorów. Pozwala ona, jego zdaniem, wyjść poza analizy zmian liczebności zakonów i poza wąskie ujęcia monograficzne. Wartością dodaną, jaką daje zastosowanie takiego podejścia, jest umożliwienie przebadania zmian w zakresie społecznego znaczenia i funkcjonowania klasztorów.

W rozdziale czwartym mamy z kolei możliwość zapoznać się z wynikami badań własnych nad klasztorami przeprowadzonych przez Jewdokimowa z wykorzystaniem scharakteryzowanego wcześniej ujęcia relacyjnego. Jest to badanie relacji, w których funkcjonują wybrane klasztory cysterskie, oraz lokalnego dyskursu o tych klasztorach. Główne pytania badawcze dotyczyły następujących kwestii: jakie działania podejmowane są przez klasztory (poza działalnością duszpasterską i kontemplacyjną)?, jakie działania podejmowane były wobec tych klasztorów?, jakie podmioty zaangażowane są w te działania?, jak skonstruowany jest dyskurs o klasztorach?, jakie podmioty zaangażowane są w ten dyskurs?, jakie znaczenia przypisywane są klasztorom? Badania objęły czte-

ry lokalizacje klasztorów cysterskich (Jędrzejów, Wąchock, Szczyrzyc, Sulejów) i jeden klasztor pocysterski (Bierzwnik) w Polsce. Jednostką analizy jest klasztor rozumiany jako instytucja działająca w kontekście lokalnym i jako zbiór znaczeń, nie zaś jako wspólnota (w myśl założeń ujęcia relacyjnego). Jeśli chodzi o liczbę wykorzystanych metod, to badania zakrojone były szeroko. Wykorzystano następujące metody i techniki badawcze: 34 wywiady indywidualne, analiza stron www miejscowości, w których ulokowane są klasztory i papierowych wydawnictw lokalnych, obserwacja uczestnicząca połączona z prowadzeniem dokumentacji wizualnej. Oprócz triangulacji danych w projekcie zastosowano także triangulację badaczy (wywiady przeprowadzane były przez czwórkę badaczy).

Po krótkim zarysowaniu kontekstu badań w postaci rysu historycznego dotyczącego obecności zakonu cysterskiego na świecie i w Polsce autor przechodzi do prezentacji wyników badań. Skupia się przede wszystkim na pokazaniu sieci relacji, jakie łączą klasztory z innymi aktorami lokalnymi. Relacje te koncentrują się przede wszystkim wokół takich pól tematycznych jak turystyka, ekonomia i promocja regionu/miasta. Zwraca uwagę na różne pozareligijne aktywności podejmowane przez klasztory (na przykład otworzenie browaru przez mnichów z klasztoru w Szczyrzycu). W toku badań okazuje się, że również znaczenia, jakie przypisywane są klasztorom przez podmioty zewnętrzne, często mają pozareligijny charakter. Przykładowo w lokalnych dyskursach klasztory traktowane są na ogół jako obiekty historyczne, zabytki i atrakcje turystyczne, przez co – z punktu widzenia władz i mieszkańców miasta/regionu – postrzegane są

przede wszystkim w kategoriach funkcji promocyjnej, jaką spełniają. Wszystkie badane klasztory współpracują z lokalnymi aktorami – władzami, mieszkańcami, lokalnym biznesem – we wskazanych już sferach aktywności. Stanowi to z punktu widzenia mnichów kompromis, są bowiem świadomi konieczności nawiązywania takiej współpracy jako formy adaptacji do warunków zmieniającego się środowiska. Mimo chęci zachowania monastycznej formuły funkcjonowania muszą ulegać naciskom z zewnątrz, co niekiedy powoduje konflikty. Ten wątek jest istotny w kontekście pojawiających się niekiedy interpretacji w kategoriach *stricte* politycznego charakteru nawiązywania relacji na linii władze lokalne–lokalni funkcjonariusze religijni. Jewdokimow pokazuje, że motywacje polityczne to tylko jeden z możliwych tropów.

Pod koniec rozdziału pojawia się również wątek dotyczący pamięci zbiorowej. Interesujące są też analizy nad klasztorami jako elementami lokalnej historii oraz nad kultywowaniem historii w samych klasztorach pisane z perspektywy koncepcji pamięci zbiorowej. Szczególne ciekawe są tutaj wnioski autora łączące perspektywę pamięci zbiorowej z analizą semiotyczną przestrzeni klasztornych. Traktując budynki klasztorne jako teksty i analizując formy upamiętniania historii na ich terenie (zwłaszcza związanej z czasami II wojny światowej i aktywnością Armii Krajowej), wskazuje na „*geometryzację* pamięci zbiorowej” czy też „*upatriotycznienie* przestrzeni klasztornej”. Klasztory cysterskie okazują się ważnymi wehikułami podtrzymującymi pamięć zbiorową skupioną wokół wątków o charakterze niepodległościowym, przez co skutecznie uczestniczą w procesach ko-

lektywnego podtrzymywania tożsamości lokalnych wspólnot.

Tym, co w mojej ocenie wydaje się najbardziej interesujące w omawianym rozdziale, jest wniosek badawczy wskazujący na rozłączność liczby mnichów (oraz ich nowych powołań) i znaczenia, jakie zamieszkiwane przez niech klasztory przybierają w lokalnych dyskursach. Mimo niewielkiej liczby cystersów żyjących w Polsce (według podawanych przez Jewdokimowa danych na dziś dzień ich liczba nie przekracza 70) ich klasztory stanowią istotne elementy lokalnych społeczności, obrosłe licznymi znaczeniami religijnymi i pozareligijnymi i wchodzące w liczne sieci relacji ze zróżnicowanymi typami aktorów lokalnych. Nawet klasztor w Bierzwniku, w którym cystersów od dawna już nie ma, dzięki skutecznie podtrzymywanej pamięci zbiorowej o mnichach wciąż stanowi ważny nośnik idei „*cysterskości*”. Zdaniem Jewdokimowa stanowi to ważny asumpt do częściowej rewizji prostych „*kryzysowych*” interpretacji utożsamiających w sposób automatyczny spadek powołań zakonnych z postępującą sekularyzacją.

O ile jednak chwaliłem wcześniej rozdział trzeci (i drugi), to podsumowując wątek rozdziału czwartego, muszę przyznać, że nieco mnie on rozczarował. Jakkolwiek autorowi udało się osiągnąć zamierzone cele badawcze, to jednak po jego lekturze pozostał niedosyt. Rozdział ten jest stosunkowo krótki, zaś samo badanie, mimo zastosowania wielu metod i technik, bardziej przypomina przyczynek do większego projektu badawczego niż skończoną całość. Zresztą sam autor wspomina o tym, że cały czas prowadzi badania nad problematyką monasty-

cyzmu i ma w planach kolejną książkę na ten temat. Oczywiście sposób, w jaki materiał badawczy podzielony jest na kolejne książki, jest autonomiczną decyzją autora, jednak po lekturze trudno pozbyć się wrażenia, że autor nie odkrył przez czytelnikiem wszystkich kart.

Mam też pewne wątpliwości odnośnie jednoznaczności sposobu, w jaki autor interpretuje kluczowe wyniki badawcze. Mam na myśli wątek otwarcia się klasztorów na pełnienie pozareligijnych funkcji. Jewdokimow w dość jednoznaczny sposób sugeruje, że stanowi to częściową refutację interpretacji w duchu sekularyzacyjnym, będąc argumentem na rzecz żywotności systemu religijnego, poszerzania się jego granic i zwiększania się stopnia jego adaptacji do środowiska zewnętrznego. Tymczasem istnieje konkurencyjny sposób interpretowania tego wniosku badawczego, wywiedziony z trzypoziomowej koncepcji sekularyzacji Karela Dobbelaere'a (zob. 2008). W tym ujęciu powiększanie się zakresu pozareligijnych aktywności pełnionych przez mieszkańców klasztoru (oraz samych klasztorów jako elementów dyskursu) można traktować jako wyraz sekularyzacji organizacyjnej, której w sposób nieuchronny podlegają. W myśl tej interpretacji będzie to świadczyć nie tyle o ich żywotności, co o słabości, skutkującej koniecznością zawierania kolejnych kompromisów z pozareligijnym środowiskiem zewnętrznym. Sądzę zresztą, że sam Jewdokimow świadom jest tej interpretacyjnej niejednoznaczności, bowiem w innych swoich publikacjach idzie w kierunku sekularyzujących interpretacji zagadnienia obecności zakonników w sferze publicznej (na przykład interpretując autoprezentację mnichów i prezentację klasztorów

na stronach www prowadzonych przez cystersów w kategoriach sekularyzacji semantycznej – zob. Jewdokimow 2017).

Choć książka zawiera liczne dodatki i aneksy, to brak mi w niej jednej rzeczy – słowniczka stosowanej często w tekście specjalistycznej terminologii dotyczącej zjawiska monastycyzmu. Świadom jestem tego, że jest to książka kierowana raczej do czytelnika zapoznanego wstępnie w jakimś stopniu z tematyką socjologii religii, jednak liczba i stopień złożoności tej dziedziny życia jest tak duża, że nawet wyrobiony czytelnik może mieć problemy. Lista pierwszych z brzegu terminów, które osobiście bym w takim słowniczku umieścił, wygląda następująco: anachoreza, cenobityzm, zakony monastyczne, zakony niemonastyczne, mnich, zakonnik, brat zakonny, zgromadzenia zakonne kleryckie, zgromadzenia zakonne niekleryckie, instytuty życia konsekrowanego, instytuty zakonne i tym podobne. Dodatkowym plusem decyzji o dodaniu do publikacji wspomnianego słowniczka mogłoby być zwiększenie jej przystępności dla czytelnika niezorientowanego w tematyce socjologii, ale zainteresowanego monastycyzmem jako takim.

Pomimo tych drobnych uwag krytycznych uważam książkę Marcina Jewdokimowa za ważną i potrzebną pozycję na polskim rynku wydawniczym. Jak sam wielokrotnie wskazuje, tematyka socjologii monastycyzmu bardzo rzadko podejmowana była i jest przez polskich socjologów religii. Jeśli już pojawiają się monografie dotyczące świata społecznego funkcjonariuszy religijnych, to raczej koncentrują się na księżach (na ogół rzymskokatolickich) niż na mnichach. Klasztor i jego mieszkańcy jawią się

więc z tej perspektywy jako badawcza *terra incognita*. Zważywszy na fakt prawie tysiącletniej historii polskiego monastycyzmu i jego znaczenia zarówno dla przeszłości, jak i dla teraźniejszości naszego kra-

ju, można by się spodziewać, że temat będzie do- badany w bardziej kompleksowy sposób. Książka Marcina Jewdokimowa po części wypełnia tę lukę. Czekam na kolejne.

Bibliografia

Dobbelaere Karel (2008) *Sekularyzacja. Trzy poziomy analizy*. Przełożyła Renata Babińska. Kraków: NOMOS.

Inglehart Ronald, Norris Pippa (2006) *Sacrum i profanum. Religia i polityka na świecie*. Przełożyła Renata Babińska. Kraków: NOMOS.

Jewdokimow Marcin (2017) *Prezentacje klasztorów i autoprezentacje mnichów na stronach www – w stronę sekularyzacji semantycznej?* „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 13, nr 1, s. 110–126.

Weber Max (1994) *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*. Przełożył Jan Miziński. Lublin: Wydawnictwo Test.

Cytowanie

Tyrała Radosław (2019) *Recenzja książki: Jewdokimow Marcin (2018) „Klasztor w perspektywie socjologicznej: w poszukiwaniu nowego ujęcia”*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 15, nr 2, s. 236–244 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.15.2.13>.